
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 1, 2013 (год. XXII), ISSN 2367-8585

Анна КОСТОВА

МЕТАФОРИЗАЦИЯ НА ПОНЯТИЕТО „ДОСТОЙНСТВО“ В БЪЛГАРСКИЯ И АНГЛИЙСКИЯ – КОГНИТИВНО- ЛИНГВИСТИЧЕН АНАЛИЗ

Anna KOSTOVA

METAPHORIZATION OF THE CONCEPT OF DIGNITY IN ENGLISH AND BULGARIAN – A COGNITIVE LINGUISTIC ANALYSIS

Тази статия представя когнитивно-лингвистичен анализ на избрани аспекти от семантиката на думата „достойнство“ в българския и английския език. Първо, представя се обща дефиниция на концепцията „достойнство“, както се разбира от хората, за който английския е майчин език. На базата на това разбиране „достойнство“ се разглежда като многостранно, вградено в дадена култура, метафорично понятие. Второ, статията предлага дискусия върху българската концепция за „достойнство“, както и анализ върху това как тази концепция се развива въз основа на метафори. Заключението обобщава основните гледни точки в това проучване и дава възможност за по-нататъшно развитие на темата.

Ключови думи: метафора, концептуална метафора, култура, светоглед, лингвистичен светоглед

This paper presents a cognitive linguistic analysis of selected aspects of the semantics of 'dignity' in Bulgarian and English. First, it introduces a general definition of the concept of 'dignity' as understood by native speakers of English and develops an account encompassing the multi-aspectual metaphor-based culturally entrenched nature of

'dignity'. Second, it offers a discussion of the corresponding Bulgarian concept „достойнство” and how this concept is represented linguistically, followed by an analysis in terms of conceptual metaphor with some references to the English concept of 'dignity'.

Key words: metaphor, conceptual metaphor, culture, worldview, linguistic worldview

1. Метафората като лингвистично средство за разбиране на света

Метафората вече не е само изразно средство в литературата, където чертите на един предмет са прехвърлени към друг, като например: „желязна воля“. Метафората също така е и начин на мислене и действие. Може да се каже, че тя е широко разпространена и неизменна част от човешкото разбиране. Според Лейкоф и Джонсън (2003), метафората е система, чрез която хората мислят и действат. Нашата концептуална система, която управлява мисълта ни, е основана на метафори, дори най-рутинните действия, които извършваме в ежедневието, се управляват от метафори.

В книгата си *Метафорите, чрез които живеем* (2003) Лейкоф и Джонсън доказват въз основа на лингвистични изследвания че нашата концептуална система е метафорична по природа. Настоящото проучване върху понятието за *достойнство* в английския и в българския език ще бъде представено по начина, по който Лейкоф и Джонсън (2003) правят своето проучване, като за илюстрация вземаме следните примери:

ARGUMENT IS WAR „СПОРЪТ Е ВОЙНА”

He attacked every weak point in my argument. „Той атакува всяка слаба точка на моя довод.“

His criticisms were right on target. „Неговите критически забележки попаднаха точно в целта.“

I demolished his argument. „Унищожих неговия аргумент.“

I've never won an argument with him. „Никога не съм печелил спор с него.“

If you use that strategy, he'll wipe you out. „Ако използваш тази стратегия, той ще те унищожи.“

He shot down all of my arguments. „Той свали всички мои аргументи.“

Лейкоф и Джонсън (2003: 4)

Лейкоф и Джонсън (2003) дават следното обяснение за гореспоненатите примери:

Важно е да разберем, че ние не само говорим за спора или аргумента от гледна точка на война. Ние всъщност можем да печелим или да губим спорове. Начинът, по който възприемаме човека, с когото спорим, е като противник. Ние атакуваме неговите позиции и защитаваме нашите собствени, печелим и губим позиции, планираме и използваме стратегии. Ако намерим позиция, която е непреодолима, можем да я изоставим и да приемем нова линия на атака. Много от нещата, които правим в споровете са от части структурирани от концепцията за война, въпреки че няма физическа битка, има вербална битка и структурирането на аргумента я отразява: атака, защита, контраатака и т.н.

Лейкоф и Джонсън (пак там)

Следвайки този модел на анализ, по-долу ще разгледаме метафорите за *достойнство*.

2. Въведение в понятието *достойнство / dignity* в българския и английския език

Както вече показахме, метафората е един от начините, чрез които можем да дадем яснота и разбиране на дадена дума. Но трябва да се има предвид, че интерпретирането на действителността, която ни заобикаля, се основава на много фактори, както външни, така и вътрешни. Някои от тези фактори са нашият произход, нашето образование, майчиният ни език. Тези и още много други фактори формират светогледа ни, чрез който структурираме разбирането си за света, затова достоверността на дадена ситуация не може да се приеме безусловно поради различните интерпретации, които могат да възникнат от различните хора. В тази статия се прави опит за дискусия върху схващането за „достойнство“ и как то се отразява в езиковата система на езика.

2.1. За достойнство в българския

„Достойнството“ обгръща човешкия живот и може да бъде намерено в думите, които произнасяме, мислите, които имаме, в избора, който правим. Като схващане *достойнство* може да бъде свързано с думи като *кураж, живот, смърт, самоуважение, уважение към другите* и др. Може да кажем, че *достойнство* е неуловимо понятие, защото това, което думата означава за едни, за други не е. То е една морална преценка и като такава не може да бъде винаги разбрано, дали дадено определение за *достойнство* е вярно или грешно, можем само да дадем нашето одобрение или неодобрение върху дадено действие. Например, ако Христо каже, че Петър е напуснал стаята с *достойнство*, то това просто би означавало, че Христо одобрява действията на Петър и ги счита за достойни. Обаче, Георги може да реши, че Петър е един страхливец и просто се опитва да избяга. В този случай и Христо и Георги биха могли да са прави въз основа на идеята, че всеки човек разбира света различно и следователно *достойнство* може да означава различни неща за различните хора.

2.2. За dignity в английския

След като разгледахме *достойнство* от философска гледна точка, по-нататък ще се спрем върху това, как хората с английски език като роден възприемат това понятие. Първият поглед върху това, как се възприема *достойнство*, е на американския учен д-р Дон Тейлър, който определя *достойнството* по следния начин:

Достойнство означава да бъдеш уважаван за това, което си и заради това, в което вярваш. Достойнството е нещо, което може да бъде постигнато по много начини: да кажеш ‘моля’ или да подадеш ръка в подкрепа на някого са едни от тях. Други начини могат да бъдат, когато споделиш играчките си с другите (при децата), да направиш дарение от храна или дрехи на нуждаещите се, както и да бъдеш любезен с хората независимо от това кои са те, как изглеждат, и от къде идват. Млади, стари, бедни, богати, чужденци или не, имат едно общо нещо и то е да живеят с *достойнство*. Въпреки че не всеки

знае как да показва достойнство. Някой някога присмивал ли ви се е заради начина, по който изглеждате? Някой някога дразнил ли ви е или игнорирал заради неща, които сте казали или направили? Това вероятно не ви е накарало да се почувствате добре? Да се държим към другите с достойнство означава да се държим с тях по начин по който ние изискваме те да се държат с нас. Когато уважаваме и окуражаваме другите да водят изпълнен с щастие живот, тогава показваме достойнство. (Тейлър 2012)

За англоговорещите *достойнство* се асоциира с думи като *любов, уважение и свобода*. Според участници в Интернет изследване (2012) на тема „Какво е достойнство в англоезичния свят?“, чрез думата за *достойнство* се описва способността да обичаш себе си и да показваш безусловна любов. Счита се също така, че то може да бъде забелязано, когато показваме уважение към себе си и към другите или когато си помагаме един на друг, когато сме отговорни за нашите собствени действия и казваме истината. Също така то е свързано и с думи като *увереност, интеграция, безпристрастност, преданост* и др. В проучването се установява, че *достойнство* започва от дома и се дооформя сред обществото. От една страна, ние всички сме равни като човешки същества, а езикът и значението на думите, които използваме, би следвало да са еднакви, от друга страна обаче нашето разбиране за света е повече или по-малко субективно и е основано на много фактори, а когато използваме дадена дума, чрез която искаме да обясним нещо, може да не влагаме същия смисъл в нея, какъвто би вложил друг човек. И оттам – в различните езици понятието може да се свързва с различно разбиране от това, което се влага в английската дума.

2.3. Метафоричен анализ на английската дума *dignity* (достойнство)

За да направим метафоричен анализ на *dignity*, ще използваме систематични данни от няколко речника – глаголи, прилагателни и някои фразеологични единици. За английската дума *dignity* са използвани материали от ОФРСЕ, 2009. На тази база се очертават следните колокативни възможности по класове думи и фрази:

С глаголи и глаголни фрази: *beneath one's dignity* – под достойнството на нкг; *lose one's dignity* – губя достойнство; *maintain* – отстоявам; *preserve* – запазвам; *protect* – защитавам; *possess* – притежавам; *have* – имам; *restore* – възвръщам; *destroy* – разрушавам; *rob sb of his/her dignity* – ограбвам нечие достойнство; *strip sb of his/her dignity* – накарнявам му достойнството; *muster* – демонстрирам.

С прилагателни: *enormous* – огромно; *great* – велико; *calm* – спокойно; *quiet* – тихо, ненадрапчиво

С фрази: *an air of dignity* – с достоен вид; *a lack of dignity / a loss of dignity* – загуба на достойнство; *a sense of dignity* – с чувство на достойнство; *with one's dignity intact* – с ненакърнено достойнство (ОФРСЕ 2009: 223)

Въз основа на тези данни и от интернет справка в Британския национален корпус (BNC) по-долу ще очертаем метафорични употреби на английската дума *dignity* „достойнство“. Метафората тук се приема като креативно средство, което може да ни даде ново разбиране върху концептуалната ни система. Следвайки модела на Лейкоф и Джонсън (2003) бяха очертани следните метафорични параметри:

2.3.1. ДОСТОЙНСТВО Е ГОРЕ

Повечето от нашите разбирания са основани на ориентационни метафори като: нагоре – надолу, навътре – навън, отпред – отзад и т.н. Според Лейкоф и Джонсън (2003) щастието или нещо, което е възприето като положително чувство, почти винаги е ‘нагоре’ (HAPPY IS UP), докато това, което приемаме като отрицателно и ни носи неприятно усещане е за ‘надолу’ (SAD IS DOWN HAPPY IS UP). Следователно, ако решим, че има някаква посока за ‘достойнство’, то тя би била ‘нагоре’, тъй като това понятие провокира повече положителни усещания и затова можем да кажем, че DIGNITY IS UP. Примери:

- *The lightweight, fold-up coat was not beneath the dignity of the Queen, and high society found one useful when caught in the rain at Ascot.* „Тънкото и нагънато палто не беше под до-

стойнството на Кралицата и затова висшето общество го намираше за полезно, когато дъждът ги хвана в Аскът.“

- *Cleaning of any description is below his dignity.* „Всяка дейност свързана с чистенето е под неговото достойнство.”

2.3.2. ДОСТОЙНСТВО Е КОНТРОЛ

Когато говорим за *достойнство*, ние предаваме идеята за контрол чрез думите, които използваме. Ние можем да си възвърнем, загубим или да дадем ‘достойнство’ (контрол). Опитваме се да контролираме поведението си и да поемем контрол над действията си, като така намаляваме неловките ситуации и запазваме достойнството си, но понякога се случва, да го загубим и тогава се опитваме да го възстановим:

- *Alan escaped with a few small cuts and bruises – and a little lost dignity.* „Алан избяга с няколко малки порязвания и синини, както и с малко изгубено достойнство.”
- *He knew he was dying and retained his dignity to the end.* „Той знаеше, че умира и запази достойнството си до края.”

2.3.3. ДОСТОЙНСТВО Е НАЧИН, СТИЛ

Друго схващане за *достойнство* е това за стил, начин. То може да бъде виждано и като определен маниер, по който нещо се прави, или отличителен начин на поведение:

1) *It will be an important challenge in future to imbue their work with dignity, self-esteem and value.* „Важно предизвикателство за бъдеще ще бъде придадена тяхната работа с достойнство, самоуважение и значение.”

2) *We need to give children dignity and self-respect.* „Трябва да дадем на децата достойнство и самоуважение.”

2.3.4. ДОСТОЙНСТВО Е РЕПУТАЦИЯ

Много от качествата, които възприемаме като *достойнство*, са повече или по-малко структурирани от идеята за *репутация*. И двете са представени като ‘качество на даден човек или признание на дадени възможности’. Когато говорим за *достойнство*, ние можем да го опетним, запазим и рискуваме, така както можем да

направим същите неща и с репутацията. Донякъде терминът *репутация* може да послужи като рамка за по-доброто разбиране на идеята за *достойнство*, защото може да бъде приета като част от идентичността на даден човек:

- *Working people need to maintain their dignity* „Работещите хора трябва да запазят достойнството си.”
- *There is also through the training strategy an attempt to give this work greater dignity and esteem* „Опит да се придаде на тази работа повече достойнство и по-висока оценка е чрез обучителната стратегия.”

2.3.5. ДОСТОЙНСТВО Е ОБЛЕКЛО

Понякога може да срещнем концепцията за *достойнство* в изрази, подходящи за облекло:

- *Once a self-sufficient farmer, A.M., 53, has been stripped of all dignity* „Навремето фермер с достатъчни приходи, А.М., 53, беше лишен (буквално «съблечен» – А.К.) от цялото му *достойнство*.”
- *Strength and dignity are her clothing, and she smiles at the future (King James Bible, Cambridge Ed.)* „Сила и достойнство е всичко, което тя носи върху себе си и тя гледа с усмивка към бъдещето.”

2.4 **Метафоричен анализ върху българската дума ДОСТОЙНСТВО**

Тук използваме систематични речникови данни – глаголи, прилагателни и някои фразеологични единици, като за целта са използвани материали от Геров (1975):

Глаголи и глаголни фрази: *имам; притежавам; опазвам; защитавам; запазвам; потъпквам; влача; разрушавам; възвръщам; отнемам; губя; опетнявам; отвърщам с; нося с; рисувам с; забравям; оттеглям се с; накърнявам; съм под *достойнството* на нкг;*

Прилагателни: *велико; изначално; прикрито; гражданско; национално; разбираемо; собствено;*

Фрази: *чувство за - ; критерии за - ; липса на.*

Въз основа на тези данни и от интернет справка в Браун корпус за българския език ще се опитаме да очертаем метафоричните употреби на българската дума *достойнство* според приложения и за английския по-горе модел на Лейкоф и Джонсън (2003):

2.4.1. *ДОСТОЙНСТВО* Е ГОРЕ

- Под *достойнството* ми е да коментирам този случай.
- *Достойнството* е на първо място измежду всички човешки качества.

2.4.2. *ДОСТОЙНСТВО* Е КОНТРОЛ

- Той загуби *достойнството* си, когато я удари.
- Възвръщайки силата и *достойнството* в гласа си, той отвърна: “Не мога да приема условията Ви.

2.4.3. *ДОСТОЙНСТВО* Е НАЧИН, СТИЛ

- Гоя рисува с *достойнство*.
- Независимо от болката, която изпитваше, тя беше решила да се оттегли с *достойнство*.

2.4.4. *ДОСТОЙНСТВО* Е РЕПУТАЦИЯ

- Въпреки че *достойнството* му беше опетнено, той се опита да говори отново с нея.
- Той имаше вид на човек, изпълнен с *достойнство*.

2.4.5 *ДОСТОЙНСТВО* Е ОБЛЕКЛО

- Тя носеше прикрито *достойнство*, което ѝ придаваше чар.
- Как да живеем всички нормално, като всеки облича *достойнството* си, когато му е удобно.

3. Заключение

В най-общи линии *dignity* и *достойнство* имат очертани граници. Като понятия те са често използвани в човешкия живот и са философски по своята същност. И двете думи се използват, за да обрисуват качество на нечий характер или начин на поведение. Когато се опитаме да разберем какво всъщност са *достойнство* и

dignity в тяхната същност, трябва да имаме предвид многообразието, което тези понятия обхващат.

Чрез метафоричен анализ по модела на Лейкоф и Джонсън (2003) очертахме параметрите за вникване в концептуалната същност на *dignity* и *достойнство*, но това е все пак на базата на ограничен брой метафори на фона на широкия обхват на второто. Независимо от това, дори и при сравнително схематичната корпусна база се разкриват сходствата между английския и българския по отношение на това, че *достойнство* и *dignity* могат да бъдат метафорично разбрани във връзка със схващания за *репутация*, *горе*, *контрол*, *стил* и *облекло*. Тези наблюдения очертават възможната рамка за една разширена и по-детайлна когнитивно-лингвистична съпоставка в тази концептуална област между българския и английския.

ЛИТЕРАТУРА

Лейкоф и Джонсън 2003: Lakoff, G., Johnson, M. *Metaphors we live by*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

ОФРСЕ 2009: *Oxford Collocations dictionary for Students of English*. Oxford: Oxford University Press.

Геров 1975: Геров, Н. *Речник на Българския език*. София: Български писател.

ИНТЕРНЕТ ИЗТОЧНИЦИ

Браун корпус за български език: http://dcl.bas.bg/Corpus/home_bg.html (05-04-2012)

Британски национален корпус: BNC <http://corpus.byu.edu/bnc/x.asp?w=1024&h=600> (27.03.2012)

Тейлър 2012: <http://whyzz.com/what-is-dignity> (07.03.2012)

Интернет изследване 2012: <http://www.globaldignity.org/view/about> (06.03.2012)